

DESEMBRE 2012

9,00 €

NÚMERO

63

AURIGA

REVISTA DE DIVULGACIÓ I DEBAT DEL MÓN CLÀSSIC

VIII FÒRUM AURIGA

Diàleg sobre el llegat grecoromà a Catalunya

17 i 18 de novembre de 2012

Tarragona

Capital de la Cultura Catalana

4. Consideracions sobre les condicions climàtiques a l'Imperi Romà. *David Serrat*
 7. La vil·la romana de Torre Llauder. Noves aportacions a l'estudi del jaciment arqueològic. *Carme Puerta López i Vanessa Muñoz Rufo*
 12. Iniciant el corpus digital d'Arnau de Vilanova. *Sebastià Giralt*
 15. Contacte de poblacions i estrangeria en el món grec antic. Un estudi de fonts. *Marta Oller*
 18. Activitats entorn del coneixement del context natural en època romana des del MNAT: l'hortus experimental de la vil·la romana dels Munts (Altafulla) i l'exposició *Paradisus. Jardins i plantes medicinals de Tàrraco a Orléans*. *Pilar Sada*
 23. Romanització i tradicions autòctones a l'Àfrica proconsular: el cas de la ciutat nùmidoromana d'Althiburos (El Kef, Tunísia) i els seus encontorns. *Equip Althiburos*
 27. Patrimoni i progrés social. L'impacte econòmic de Tarraco Viva. *Magí Seritjol*
 29. AURIGA, nova etapa. *Montserrat Tudela*
 31. "Les Terres de l'Ebre: de la prehistòria a l'edat mitjana", la nova exposició permanent d'arqueologia del Museu de les Terres de l'Ebre (Amposta-Montsià). *M. del Mar Villalbí Prades*
 34. Projecte "Ager Dertosanus"
Antoni Cartes Reverté i José Ignacio Fiz
 36. Darreres novetats sobre la Tortosa romana. Intervencions arqueològiques del GRESEPIA (URV) entre els anys 2006 i 2011 a la ciutat. *Jordi Diloli, Ramon Ferré, Ramon Jàrraga i Jordi Vilà*
 40. Els Seminaris de Segona Sofística, una manera diferent de fer i transferir recerca. Grup de recerca *Graecia Capta*. *Francesca Mestre*
 42. L'antiguitat recreada: l'experiència com a motor de coneixement històric. *J. Cortadella i B. Antela*
 47. L'Amfiteatre de Tàrraco: proposta de dinamització social des de la praxi arqueològica. *Josep M. Macias, Andreu Muñoz i Imma Teixell*
 51. Lliçons de la Càtedra M. Àngels Anglada. *Mercè Enrich i Lina Vilamitja*
 54. Concurs Odissea. *Meritxell Blay*
 56. *Estudios Clásicos*, la SEEC i la Secció Catalana de la SEEC. *Esperança Borrell Vidal i Pilar Gómez Cardó*
 59. La vil·la romana del Munts. *Francesc Tarrats*

Els dies 17 i 18 de novembre vam celebrar a la Capital de la Cultura Catalana Tarragona 2012 el VIII Fòrum Auriga que, als territoris de llengua catalana, és l'única trobada interdisciplinària dels professionals i interessats en el món antic, i se celebra anualment. Enguany hi van assistir més de 120 professionals de diverses disciplines i institucions culturals, i s'hi van presentar un total de 21 projectes. Es va reflexionar sobre el rendiment social que aporta el patrimoni cultural material i immaterial que ens ha deixat el món antic. En aquest número d'AURIGA podeu llegir les comunicacions presentades a Tarragona.

Les principals conclusions que vam poder treure els participants del Fòrum Auriga Tarragona 2012 van demostrar que el món antic és un motor de desenvolupament econòmic, aporta progrés i cohesió social i situa Catalunya al món.

Com cada any, vam aprofitar la trobada per conèixer algun conjunt arqueològic del territori català. En aquest vuitè fòrum vam visitar la vil·la romana dels Munts, a Altafulla, el jaciment on hi ha el mitreu d'època romana més ben conservat del món.

El VIII Fòrum Auriga el vam organitzar amb la col·laboració de l'organització Capital de la Cultura Catalana, l'Ajuntament de Tarragona, el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, el Col·legi de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya, el Departament de Grec de la Universitat de Barcelona i l'Ajuntament d'Altafulla, a qui volem agrair el seu suport.

Montserrat Tudela

AURIGA

Rda. Universitat, 7, 3r, 4a. 08007 Barcelona
 Telèfon: 93 412 32 94. Fax: 93 412 68 71
 E.Mail: auriga@ccc.cat
 www.auriga.cat

Dipòsit Legal : B-12032-91
ISSN Auriga paper: 1131-50087
ISSN Auriga digital: 2014-7856
 (Cal citar ambdós ISSN)

Correcció: Lúdia Fernàndez
Disseny, assessor informàtic i webmaster:
 Miquel Fernández i Barta

AURIGA és membre de l'Associació de Publicacions Periòdiques en Català (APPEC).

Fotografia de portada: Pòster del VIII Fòrum Auriga

La revista **AURIGA** no comparteix necessàriament les opinions dels autors dels articles. Aquesta publicació es pot reproduir, citant-ne, però, la procedència.

Editor:

Xavier Tudela i Peña

Directora:

Montserrat Tudela i Peña

Consell de Redacció:

Ma. Jesús Espuña i Ferrer, Pere Izquierdo i Tugas, Francesca Mestre i Roca, Mònica Miró Vinaixa, Joan Pedrola i Santamarta, Xavier Yáñez i Such

Consell Assessor:

Norbert Bilbeny i García, Joan Busqueta i Riu, Sebastià Giralt i Soler, Bàrbara Matas i Bellés, Carles Miralles i Solà, Mercè Otero i Vidal, Isabel Rodà de Llanza, Joan Sanmartí, Eulàlia Vintrot i Castells

Col·laboradors número 63:

B. Antela Bernàrdex, Meritxell Blay, Esperança Borrell Vidal, Antoni Cartes, J. Cortadella Morral, Jordi Diloli, Equip Althiburos, Mercè Enrich, Equip Althiburos, Ramon Ferré, José Ignacio Fiz, Sebastià Giralt, Pilar Gómez, Ramon Jàrraga, Josep M. Macias, Andreu Muñoz, Vanessa Muñoz, Marta Oller, Carme Puerta, Pilar Sada Castillo, Magí Seritjol, David Serrat, Francesc Tarrats, Imma Teixell, Jordi Vilà, Lina Vilamitjana, M. del Mar Villalbí.

DARRERES NOVETATS SOBRE LA TORTOSA ROMANA. INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES DEL GRESEPIA (URV) ENTRE ELS ANYS 2006 I 2011 A LA CIUTAT

Jordi Diloli Fons (GRESEPIA- URV), Ramon Ferré Anguix (GRESEPIA-URV), Ramon Jàrrega Domínguez (ICAC) i Jordi Vilà Llorach (GRESEPIA-URV)

1. INTRODUCCIÓ

L'any 2004, el Grup de Recerca Seminari de Protohistòria i Arqueologia (GRESEPIA) de la Universitat Rovira i Virgili, en el marc del projecte *Anàlisi de l'evolució urbana de la ciutat de Tortosa des de la seva fundació fins a l'Alta Edat Mitjana*, va implicar-se en la recerca històrica i arqueològica al municipi tortosí a través d'un pla de recerca a la ciutat que pretenia reestudiar les dades procedents d'excavacions antigues, i alhora intervenir puntualment en aquells indrets que poguessin aportar dades sobre el desenvolupament històric de la ciutat, principalment en època protohistòrica i romana. Aquests objectius es van veure assolits quan es van localitzar per primer cop nivells preibèrics i ibèrics al vessant sud-est del turó de la Suda, al carrer Sant Domènech, que feien possible l'associació entre els textos clàssics, la numismàtica i l'arqueologia. Les grans intervencions al carrer Montcada, al carrer Sant Felip Neri i al carrer de la Mercè han dotat encara de més contingut una Dertosa romana fins ara en bona part desconeguda. Nivells d'ocupació altimperials s'han fet presents al voltant del barranc del Rastre, on també hem de buscar les principals necròpolis de la ciutat en èpoques més avançades. En resum, un conjunt de dades que a poc a poc ens

Figura 1

mostra un panorama més entenedor de la ciutat romana, si bé encara queden molts interrogants per anar discernint amb paciència, alguns de tan importants com el traçat de la muralla o del port fluvial, qüestions que esperem que es vagin aclarint els propers anys.

2. LA FORTIFICACIÓ DEL CARRER DE SANT DOMÈNECH

Durant les tasques de reurbanització del carrer de Sant Domènech, l'any 2007, va sortir a la llum la superfície d'una potent estructura pètria. Es tracta d'una estructura composta per dues filades de blocs de pedra no escairada que formen la cara vista d'un mur d'1,5 metres d'amplada del qual coneixem 5,40 metres de longitud, darrera del qual s'acumula una gran quantitat de pedra petita i mitjana, a manera de farciment. Es tracta de la base d'una paret d'aterrossament que salva un important desnivell i el revesteix amb pedra. Les dues filades que es conserven d'aquest parament aconseguen una altura escassament superior a un metre, i tota l'estructura es recolza sobre estrats argilosos, rics, d'altra banda, en materials datables durant la primera edat del ferro. El substrat natural rocós se situa a molt escassa distància, en forma d'una cresta que s'aproxima progressivament al mur fins que la trajectòria dels dos convergeix. L'estrat més antic que s'adossa a la cara frontal del mur és del segle II a.n.E., format possiblement per acumulacions de sediments precipitats des de la seva part superior, tal vegada en un moment en què la funció original del mur ha perdut el seu sentit. La resta de la plataforma rocosa sembla que va estar al descobert fins a finals del segle II d.n.E.

Tant pel tipus estructural com per la majoria de materials exhumats, creiem que és coherent emplaçar la seva construcció a finals del segle

III a.n.E., relacionant-la amb el transcurs de la Segona Guerra Púnica, tot i que no hi ha res que ens impedeixi suposar-li un origen més antic. Tenint en compte les característiques d'amplària, tècnica constructiva i situació topogràfica, és clar que la seva funció original és la de fortificació. El seu aparell és una mostra de monumentalitat compatible només amb grans construccions públiques, com és el cas de les muralles d'assentaments importants. A més, la direcció del mur segueix un trajecte que recorreria la falda del tossal de la Suda, de la part superior de la qual procedeix el material ceràmic protohistòric que hem comentat i on, per tant, caldria situar un nucli ibèric important (Diloli, 1996), que hauria d'haver estat fortament fortificat (Diloli i Ferré, 2008). Aquesta estructura va ser enderrocada, segurament durant la primera meitat del segle I d.n.E.

Figura 2

3. INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER MONTCADA

La intervenció arqueològica efectuada al carrer Montcada entre els anys 2006 i 2010 ha permès treure a la llum noves evidències arqueològiques sobre l'ocupació romana de l'actual ciutat de Tortosa, corresponents a dos períodes clarament diferenciats: un possible gran edifici d'època altimperial i una àrea de necròpolis baiximperial.

En el primer cas, a nivell arquitectònic, cal destacar la localització de sis carreus de diferents dimensions i probablement reaprofitats, col·locats al damunt de petites bases de morter. Un tret significatiu d'aquests elements és que els seus eixos es troben a distàncies regulars: 6,60 metres d'est a oest i 8,40 metres de nord a

sud. Aquests carreus van descendint de cota de forma progressiva seguint el pendent vers la llera del barranc del Rastre, amb un desnivell acumulat d'1,30 metres entre el punt més elevat i el carreu inferior. Si bé la presència del nivell freàtic va dificultar els treballs, tant les distàncies entre els carreus com la seva disposició topogràfica ens fan pensar que ens trobem davant un gran edifici porticat, un gran magatzem o *horrea* a l'estil del Porticus Aemilia del port fluvial d'Ostia. Si considerem la poca distància existent respecte al riu Ebre, podria tractar-se d'un edifici que disposaria de diverses naus i que estaria relacionat amb el port fluvial de *Dertosa*. Tenint en compte la poca potència de les bases de morter i la inestabilitat del terreny, l'alçat d'aquest edifici no podia presentar elements arquitectònics gaire pesants, fet que ens porta a pensar que devia estar construït amb fusta, amb una pavimentació que probablement era de terra batuda.

També s'han documentat una sèrie de paraments que presenten unes fonamentacions de *caementicium*. Malauradament, el seu estat de conservació no és bo i en la major part dels casos només se'n conserven les fonamentacions, possiblement una reforma posterior d'aquest edifici porticat. Si bé no s'ha localitzat cap evidència de pavimentacions, la presència d'una gran quantitat de fragments abocats d'*opus signinum* a la mateixa cota on acaben les fonamentacions dels murs podria estar indicant el tipus de sòl d'aquests àmbits. Tots els paraments i carreus presenten una cronologia romana altimperial, compresa entre la meitat del segle I i el segle II d.n.E.

Pel que fa a l'àrea de necròpolis, en el transcurs de la nostra intervenció s'han exhumat un total de vint-i-cinc inhumacions d'època baiximperial. Si bé aquests enterraments no presenten un patró preestablert d'ubicació (n'hi ha d'aïllats i d'altres formant petites agrupacions), tots es localitzen en els punts més meridionals del solar, la zona més elevada i allunyada de la llera del barranc del Rastre. Tipològicament, s'han identificat quatre tipus diferents d'enterrament. D'una banda, tenim una tomba construïda amb aparell d'obra, coberta de morter i de factura molt pobra; s'ha localitzat un enterrament en *tegulae*, de secció triangular. S'han documentat

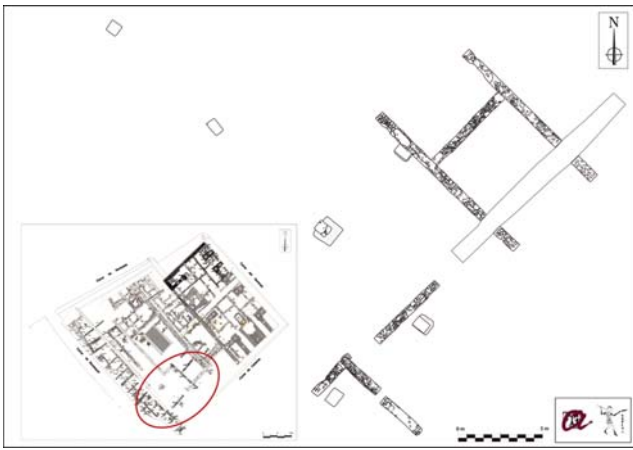

Figura 3

també diverses inhumacions en taüt de fusta, però tot i això, la gran majoria apareixen enterats en àmfora. Si tenim en compte tant els contenidors amfòrics com les evidències numismàtiques, aquesta necròpolis presenta una cronologia baiximperial compresa entre finals del segle IV i principis del segle VI. (Figura 3)

4. CARRER DE SANT FELIP NERI

El solar de Sant Felip se situa sobre el vessant meridional del turó de la Suda, una zona caracteritzada per un relleu força costerut, en què l'urbanisme ha pres tradicionalment la forma d'aterassaments concèntrics. Les restes de cronologia romana es localitzen a l'extrem d'una terrassa constructiva, on s'ha pogut excavar part d'un edifici amb un bon estat de conservació, que es devia construir en un moment anterior al canvi d'era, si bé el seu aspecte definitiu el va assolir a partir de l'època julioclàudia. Es tracta d'un habitacle de dues cambres, H1 i H2, separades per un mur, amb les parets estucades, que s'abandonarà dins de l'horitzó ampli situat entre la segona meitat del segle II d.n.E. i inicis del segle III, moment en què les estances H1 i H2 es convertiran en un abocador de runa. És possible que el període entre l'abandonament i el reompliment de runa no fos gaire dilatat, atès que s'han recuperat diversos elements ceràmics *in situ* en un excel·lent estat de conservació, cosa que suggereix que no hi va haver una freqüentació dels espais abans dels abocaments.

Després de l'amortització d'H1 i H2 no tenim més dades fins que, cap al segle VI d.n.E., la terrassa s'adapta a una nova funció, l'ús cementiri; s'hi han localitzat les restes de dos enterraments, una inhumació en fossa, possiblement en

Figura 4

taüt, i una inhumació secundària, possiblement amb les despulles dipositades a l'interior d'un sac, atès que entre els ossos conservats no hi ha connexió anatòmica. (Figura 4).

5. LA MERCÈ

L'excavació, l'any 2010, del solar on ha d'aixecar-se el nou edifici judicial de Tortosa ha portat al descobriment d'unes restes possiblement associades a les localitzades a Sant Felip Neri, situat a escassos metres, formades per un mur de 70-80 cm de gruix, construït mitjançant pedres de mida mitjana lligades amb fang, que es podia datar en el canvi d'era i que podria tractar-se d'un mur de contenció que devia marcar un aterassament, tot i que va ser amortitzat per la construcció d'un mur de formigó que fa angle recte amb un segon mur de característiques similars documentat a la part central del solar. Ho desconeixem pràcticament tot respecte a l'edifici del qual aquests murs eren parts integrants, tret que sembla que fou bastit durant la primera meitat del segle I d.n.E. Les seves estructures serien parcialment reaprofitades per a la construcció d'un complex funerari de característiques singulars que podem datar en el segle VI d.n.E.: un conjunt de tres sepulcres, en forma de petites cambres rectangulars que recolzen sobre un mur romà altimperial de formigó, i amb una cobertura formada per grans lloses de pedra sorrenca, orientades en direcció nord-oest-sud-est. Dues de les tombes són individuals, però en la tercera s'hi han comptabilitzat fins a tres inhumacions. Al costat d'aquest conjunt s'hi han localitzat dos sepulcres més. En aquest cas, però, el cobriment de *signinum* fou arrencat, i les tombes van ser profanades i reomplertes de terra durant el període andalusí. Cal destacar la troballa de dues lloses de jaspi de la Cinta amb epi-

Figura 5

grafia altimperial, reaprofitades formant part de la construcció dels sepulcres. (Figura 5)

6. CONCLUSIONS

Aquestes intervencions permeten fer-nos un esbós de l'evolució de l'ocupació de l'espai del vessant meridional del turó de la Suda i el barranc del Rastre des de la protohistòria fins al final de l'antiguitat tardana.

Cal ressaltar que s'han localitzat les primeres restes estructurals d'època ibèrica a la ciutat de Tortosa, en forma d'una fortificació localitzada al carrer de Sant Domènec, que devia envoltar el turó de la Suda, que no és sinó el solar de l'antic nucli ibèric.

En segon lloc, han possibilitat la reconstrucció de la seqüència urbana del vessant meridional del turó en època romana, i han mostrant l'existència d'una sèrie d'aterassaments que apunten a una cronologia inicial del segle I a.n.E. en aquells punts on s'ha aprofundit més. Algunes d'aquestes restes estan en un estat de conservació força notable, com al carrer Sant Felip Neri, tot i que encara no està gaire clara la caracterització d'aquestes restes. La urbanització d'aquest sector devia ser particularment intensa al vessant de la Suda i no tant als marges del barranc del Rastre, lloc que durant l'Alt Imperi es va utilitzar més aviat com a vial de comunicació, perquè la perillositat d'unes barrancades incontrolades fins pràcticament al segle XX, feien poc aconsellable la construcció d'edificis permanents. Alguns autors han associat aquest camí amb la via Augusta (Arbeloa, 2000, i Izquierdo, 1989), però no disposem de suficients dades arqueològiques que ens permetin corroborar o desmentir aquesta hipòtesi, tot i que

podria tractar-se d'un ramal secundari. Cap al segle II d.n.E., s'erigeix al marge esquerre del barranc un edifici en base a una sèrie de puntals de fusta sostinguts sobre carreus reaprofitats, formant naus paral·leles, posteriorment reformat amb la construcció de murs d'encofrat, que podria interpretar-se com un magatzem relacionat amb l'activitat del port de la ciutat.

En tercer lloc, fins al moment no s'ha recuperat cap resta susceptible de ser identificada com la muralla que hauria de tancar la ciutat romana en el seu sector meridional-oriental, de manera que les diferents estructures de cronologia romana descobertes en aquest sector devien formar part d'un suburbi extramurs, cosa que és reforçada per la presència de tombes en el mateix lloc a partir del segle IV d.n.E. A tall d'hipòtesi, el traçat de la muralla romana versemblantment podria recórrer un punt elevat del vessant del turó de la Suda, en una situació dominant respecte al barranc del Rastre.

En quart lloc, s'observa la contracció de l'àrea ocupada en aquest sector a partir de les darreries del segle II d.n.E., amb l'abandonament i reompliment de runa dels espais del carrer Sant Felip Neri i l'amortització de les restes del carrer Montcada, tal volta una mica posteriors en el temps; després ve un període d'abandonament, pel que sembla, no inferior a un segle de duració, fins que la zona es converteix en un espai cementiri a partir de finals del segle IV d.n.E., que és quan es daten les tombes més antigues del carrer Montcada. L'existència de tombes baiximperials era ja ben coneguda a partir de gran quantitat de troballes anteriors (Abril, 1931, 32-33; Bayerri, 1948; Miravall, 1984; Miravall, 1986, 14-17; Massip, 1987, 20, 61-63; Arbeloa, 2000; Barrasetas 1988). En el cas del carrer de la Mercè, la troballa de fragments epigràfics funeraris de cronologia altimperial no s'ha vist corresposta amb la localització de tombes tan antigues, de moment. Sembla que, al contrari del que s'esdevenia amb la urbanització altimperial, en aquests moments s'ocupa primerament l'espai de la llera del barranc, ascendint cap al vessant de la Suda, on sembla que només hi ha tombes a partir del segle VI d.n.E., amb exemples notables, com els sepulcres de lloses localitzats al carrer de la Mercè.